

SANTIAGO DÍAZ MOYANO, PRIMER ALCALDE DE VILANOVA DEL FRANQUISME (1939-1940)

FRANCESC X. PUIG ROVIRA

L'estudi abasta el període en què Santiago Díaz Moyano va ser alcalde de Vilanova, des del 22 de gener de 1939, a l'entrada de les tropes franquistes, fins al seu cessament al cap de dos anys. Se centra en la seva actuació al front de la Comissió Gestora, en les persones que en van formar part, els principals problemes municipals, una breu al·lusió a l'actuació paral·lela de la Falange, etc. El treball s'ha de considerar com un esbós, no pas com un estudi definitiu, ja que moltes qüestions exigeixen un tractament més ampli i profund.

SANTIAGO DÍAZ MOYANO, PRIMER ALCALDE DE VILANOVA DEL FRANQUISME (1939-1940)

El 21 de gener de 1939 comença una etapa de la història de Vilanova, quan les tropes del general Franco entren a la ciutat. Un dels primers actes és la designació del nou govern local, de les persones que havien de ser els nous gestors públics, que tot seguit prenen possessió dels càrrecs. De la mateixa manera va passar a tots els pobles de Catalunya i de la resta d'Espanya.

El canvi de govern va tenir lloc d'una manera total i dràstica, com no havia passat en cap altre dels canvis polítics de l'època contemporània. Unes persones noves formen el consistori, i els que l'han ocupat fins llavors passen a ser jutjats i perseguits. En tots els canvis anteriors de règim polític, des de la meitat del segle XIX, els governants anteriors cessaven, però en general mantenien uns drets de ciutadania, i continuaven la vida com a ciutadans normals. Però és que "mai a la història contemporània hispànica s'havia produït un conflicte civil tan sagnant, violent i cruel com la guerra civil de 1936-39".⁽¹⁾

El dia 21 de gener de 1939, cap a les set de la tarda, una avançada de les tropes franquistes va entrar a Vilanova. A la nit, un oficial de l'avançada va demanar a un sereno que feia el servei de vigilància nocturna que l'acompanyés a la Casa Consistorial, de la qual es va possessionar. Allà no hi havia ningú. Tots els regidors de l'antic consistori havien abandonat el seu càrrec; alguns ja feia mesos, i dos o tres, unes hores abans. Però a l'Ajuntament no hi quedava ningú.

NOMENAMENT DE LA COMISSIÓ GESTORA

El dia 22, a les sis de la tarda, va prendre possessió la nova Comissió Gestora municipal, nomenada per una ordre de guerra, que diu així:

En Villanueva y Geltrú, partido judicial de Barcelona, a veintidós de enero de 1929, III Año Triunfal, Don José González Casanova, Capitán del Cuerpo Jurídico Militar, en nombre del Excmo. Sr. General Jefe del Cuerpo del Ejército Marroquí, nombra la Comisión Gestora Provisional de esta localidad, formándola los señores siguientes:

Alcalde-Presidente: D. Santiago Díaz Moyano

Concejales: D. José A. Ribot Brunet

D. Juan Guivernau Ramón

D. Rafael Pollés Oliver

D. José Gomis Llambias

D. Serafín Giménez Romero

Secretario: D. Félix Ballester Vendrell.

Estos nombramientos tienen carácter provisional y sólo subsistirán hasta que por las Autoridades que designe el Ministerio del Interior se proceda a la constitución definitiva de dichas corporaciones.

Si se produjera alguna vacante, se pondrá inmediatamente en conocimiento de la autoridad de guerra del Ejército de Ocupación, radicada en Zaragoza.

Presentes los mencionados señores, juran por su honor desempeñar fielmente sus respectivas funciones con celo, austeridad y energía, inspirándose en las normas de la España nacional y del Generalísimo Franco.

Així està transcrit textualment al llibre d'actes de l'Ajuntament.

Observem que el nomenament abasta tota la Comissió Gestora, fins i tot el secretari. L'entrada de les tropes de Franco va suposar, a tots el pobles i ciutats, la designació immediata de les noves autoritats municipals pel cap d'aquestes tropes. La data de l'ordre dona a entendre que estava preparada abans que les tropes arribessin a Vilanova, probablement sota la influència d'algun vilanoví que estava al bàndol franquista. No he trobat cap informació sobre aquest aspecte, ni sobre els motius pels quals van ser triades les persones nomenades. El fet que la presa de possessió dels càrrecs fos el mateix dia 22 demostra

Díaz Moyano, amb uniforme militar. Aprox. 1920.

que ja residien o eren presents a Vilanova, és a dir, que, almenys als últims temps, no n'eren absents, malgrat que alguns dels designats, durant alguns mesos de la guerra, s'havien absentat temporalment de Vilanova, en ser perseguits. En alguns altres municipis, els regidors, o almenys no tots, no eren designats per la mateixa ordre que l'alcalde, sinó per una de posterior, a causa que els que havien d'ocupar el càrrec eren absents de la localitat. El nombre de membres de la Comissió Gestora és discrecional i no sembla que respongui a cap criteri. Observem que la formen un nombre de regidors inferior al que compon el consistori vilanoví en qualsevol situació normal. No he pogut esbrinar el perquè d'aquestes diferències a Vilanova.

DUALITAT DE PODERS I DE FUNCIONS

En acabar la guerra, la Comissió Gestora municipal constitueix un poder local, però no l'únic. N'hi havia un altre que era la Falange, o la "jefatura" local d'aquesta o del Movimiento. A Vilanova, com a tots els pobles, es va donar una situació de dualitat de poder local, entre l'Ajuntament i la Falange, amb una distribució de funcions, que més d'una vegada va ser causa d'interferències i de tensions.

Planava sobre tot el país el contingut de la Llei de responsabilitats polítiques, publicada el 9 de febrer de 1939, l'article primer de la qual deia:

Se declara la responsabilidad política de las personas, tanto jurídicas como físicas, que desde el 1º de octubre de 1934 y antes del 18 de julio de 1936 contribuyeron a crear o a agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima España y de aquellas otras que a partir de la segunda de dichas fechas se hayan opuesto o se opongan al Movimiento Nacional con actos concretos o con pasividad grave.

A l'Ajuntament corresponia la gestió de la represa dels serveis públics, i de totes aquelles qüestions que eren tradicionalment de competència municipal, a les quals s'afegia la tasca de recuperació i reconstrucció de tot allò indispensable que havia quedat malmès com a conseqüència de la guerra; a més, li corresponia la tramitació adminis-

trativa de diverses qüestions relacionades amb l'aplicació del nou ordre i amb la repressió dels possibles implicats amb la situació anterior.

La penúria d'aliments, d'articles i de serveis bàsics, que s'havia anat accentuant al llarg dels trenta mesos de guerra, s'havia agreujat les últimes setmanes d'aquesta. Això no obstant, a Vilanova, el subministrament d'aigua, d'electricitat (a càrrec en bona part d'una cooperativa local) i de gas (de la fàbrica local) no s'havia interromput, encara que es prestés amb grans dificultats, a causa de la manca de carbó i de la destrucció parcial de les instal·lacions. Els bombardeigs havien afectat alguns edificis industrials i d'habitatges, encara que en nombre reduït; moltes cases tenien els vidres trencats. El nou Ajuntament havia de promoure i dirigir la restauració i la reconstrucció de la vida civil.

La Falange (FET y de las JONS) adquiria ràpidament un protagonisme públic molt notable com a dipositària de la nova ortodòxia política, intervenia en el control polític de la població, i havia d'informar en diverses qüestions pròpies de l'administració municipal.

ABAST I FONTS D'INFORMACIÓ DE L'ESTUDI

En aquest treball intentarem exposar la causa dels nomenaments de la Comissió Gestora, les persones que la formen, la significació ciutadana i política que tenen, els principals problemes que va haver d'afrontar, i sobretot l'actuació de l'alcalde que la va presidir. Abasta només el temps de mandat de l'alcalde, des del gener de 1939 al gener de 1941. No és un treball definitiu, ja que hi ha moltes llacunes d'informació.

Per a la confecció d'aquest estudi hem comptat amb molt poques fonts d'informació escrita. La principal ha estat el llibre d'actes municipals que reflecteix els temes tractats a les reunions de la Comissió Gestora, que se celebraven habitualment dos dies cada setmana. També hem consultat altres documents de l'època de l'arxiu municipal. En aquest temps no hi havia a Vilanova cap publicació periòdica escrita. L'antic *Diario de Villanueva y Geltrú*, desaparegut al juliol de 1936, no va tornar a aparèixer després de 1939. El *Butlletí o Full*

Oficial que, editat per l'Ajuntament, havia sortit cada dia durant el període de guerra, va treure l'últim número el 16 de gener de 1939. L'1 de juliol de 1939, la Comissió Gestora va sol·licitar autorització per a l'edició d'un butlletí municipal, però no ho va aconseguir; el Servicio Nacional de Prensa va comunicar l'acord de "*aplazar la autorización del Boletín Municipal hasta tanto no desaparezca la crisis de papel*". El dia 10 de novembre de 1939 aparegué la primera publicació periòdica: un full titulat *Información*, amb el subtítol de *Hoja editada por la Delegación local del Servicio Nacional de Prensa y Propaganda*. Constava d'un sol full, de 35,5 x 25 cm., imprès per les dues cares. (Algunes números consta de dos fulls). Amb una periodicitat setmanal, en van aparèixer dotze números, l'últim dels quals correspon al 26 de gener de 1940. Hi ha principalment informació de Falange, algun article d'opinió o d'adoctrinament, i alguns avisos i notícies de la vida local. Al primer número, diu:

Hoy por hoy ha de limitarse (por circunstancias harto conocidas) a una simple hoja, hasta poder conseguir el permiso indispensable para la publicación del Diario de Villanueva y Geltrú. Esta hoja será repartida gratuitamente a todos los afiliados a FET.

Durant l'any 1940 no coneixem cap altra publicació. La penúria de mitjans i l'estricta control fa que es tracti d'una època de gran opacitat informativa.

També ens hem basat en alguns escrits privats i en informació verbal, de diverses persones, la veracitat de la qual hem procurat comprovar en cada cas per donar validesa de testimoni.

EL NOU ALCALDE

Santiago Díaz Moyano, el nou alcalde, era un militar retirat resident a Vilanova i casat amb una vilanovina. Respon a les característiques de molts alcaldes nomenats al final de la guerra, quan Franco era vencedor en aquesta, però el seu règim polític no estava estructurat, no tenia encara un programa de govern decidit ni estava políticament organitzat. I en les zones que eren conquistades no sabia encara amb quines adhesions i col·laboracions podria comptar. És corrent i comprensible que, en aquesta situació de designació per l'autoritat militar, el càrrec d'alcalde s'assignés precisament a un militar, amb l'esperit propi d'aquesta professió.

Santiago Díaz Moyano, amb la seva esposa i dos fills.

Sembla que ell no era el primer predestinat per ocupar l'Alcaldia, sinó que es pensava preferentment en un altre militar, coronel d'Infanteria, també retirat, resident a Vilanova, Enrique Dulanto González (San Antonio, Cuba, 1864 - Vilanova, 1950), que ja havia estat alcalde de la vila per designació governativa en dues situacions anteriors d'anormalitat constitucional: durant el règim de Primo de Rivera (entre el 15 de juny de 1925 i el gener de 1927) i en presidir una Comissió Gestora després dels fets del 6 d'octubre de 1934 (des del 10 d'octubre de 1934 al 6 de febrer de 1935). Les dues vegades havia procurat actuar amb equanimitat i prudència, amb un sentit castrense de la legalitat, i havia estat respectat per tothom com a bon gestor i persona honesta; però, en ambdues ocasions, havia tingut problemes amb l'autoritat superior i havia rebut crítiques dels que donaven suport a la situació excepcional; sense vocació de comandament local, en ambdós casos havia procurat deixar l'Alcaldia al més aviat possible. Quan a principis de 1939 li anava a tocar una altra vegada, va procurar eludir-ho abans que el nomenament es produís; va tenir més habilitat per no trobar-se amb els mateixos problemes personals. No hi ha cap font escrita d'aquesta informació, però apareix com a versemblant.

Santiago Díaz Moyano va acceptar el càrrec per disciplina. De la seva biografia, en podem resumir els principals trets. Havia nascut a Hinojosa del Duque, una vila d'uns 12.000 habitants, cap d'un partit judicial de la província de Còrdova, fill d'una família modesta. Als quinze anys havia entrat voluntari a l'exèrcit a Reus, i arribà a sergent. Més tard, va ingressar a l'Acadèmia de Cavalleria. El primer destí va ser a Vilanova, com a sotstinent, el 1897. El 1900, essent tinent, es va casar amb la vilanovina Adelina Galceran Borrell, filla del metge Joan Galceran Cuscó i germana del també metge Artur; van tenir tres fills, Joan, Artur i Santiago. Després va tenir diversos destins a Granollers, Barcelona, Reus, Madrid, etc. El 1921, amb el grau de capità, va ser destinat a l'Àfrica, amb el Regiment de Treviño que era estacionat a Vilanova. De retorn a la península, va ser destinat a Reus. El 1932 es va retirar de la carrera militar, acollint-se a la llei Azaña, amb el grau de comandant, i va fixar la residència familiar definitiva a Vilanova.⁽²⁾ Al febrer de 1935 va formar part de la Comissió Gestora municipal.

Era el cas d'una carrera militar més burocràtica i casernària que no pas de campanya. Sempre que va poder, va tenir destins propers a Vilanova, on tenia la família de la seva esposa. Va tenir els de campanya obligats per la disciplina i els indispensables per aconseguir els ascensos.

En acabar la Guerra Civil, a la seva condició d'home respectuós de la jerarquia, s'unia el fet d'haver perdut dos dels seus tres fills, morts com a conseqüència dels fets revolucionaris posteriors al 19 de juliol de 1936, que formaven part de la llista de "*caídos por Dios y por España*". Un d'ells, Artur, era militar de carrera com el pare, destinat a Barcelona, i formava part com a tinent de cavalleria d'una de les unitats sublevades; després va ser condemnat a mort per un tribunal militar i afusellat al fossat de Montjuïc el 4 de desembre de 1936. L'altre, Santiago, residia amb els seus pares a Vilanova, tenia 21 anys, la seva documentació deia que era estudiant i no se li coneixia cap activitat professional ni política definida. La nit del 7 d'agost de 1936, en sortir del cine, un escamot se'l va endur i al cap d'unes hores va aparèixer mort al terme de Sant Pere de Ribes, tocant a la carretera de Vilanova a Barcelona. Era una mort gratuïta sense cap altra explicació que el vincle de parentiu amb el seu germà. El pare estava molt dolgut per la mort dels seus dos fills; però com a militar de

carrera coneixia la pena amb què el Codi de Justícia militar sanciona la sublevació, i, per tant, sabia el risc que el seu fill havia corregut en haver-se adherit a l'alçament que no va reeixir a Barcelona. Però li costava molt més d'entendre la mort de Santiago, veritable assassinat, fet de forma totalment gratuïta. Díaz Moyano patia a la intimitat aquests fets, però en la seva actuació pública no va traslluir revenja ni ressentiment.

ELS MEMBRES DE LA COMISSIÓ GESTORA

De les altres cinc persones que formaven la Comissió Gestora, s'ha dit que la majoria tenia experiència en l'assumpció del poder municipal en situacions extraordinàries.⁽³⁾ Eren considerades "persones d'ordre", però no formaven pas un bloc homogeni, no totes tenien la mateixa sensibilitat.

Josep A. Ribot Brunet (Vilanova, 1883-1957) era metge des de 1905; excepte els primers anys, sempre havia exercit la professió a Vilanova; el 1928 havia obert la primera clínica de Vilanova al carrer de Colom. Els anys trenta estava adscrit al Partit Radical d'Alejandro Lerroux, pel qual havia estat candidat a diputat. Havia estat alcalde-gestor de Vilanova entre el 8 de febrer de 1935 fins al cap d'un any que, després de les eleccions generals de 1936, va ser restituit el consistori elegit a les municipals de febrer de 1934, que havia estat destituït com a conseqüència dels fets del 6 d'octubre. L'obra més important del mandat de Ribot com a alcalde en aquest període transitori, va ser l'inici definitiu de les obres de construcció del mercat públic.

Serafín Giménez Romero (Villanueva de Sigena, Huesca, 1891 - Vilanova, 1968), fill d'un carrabiner, residia aquí des de 1897; industrial del ram del transport, i casat amb una vilanovina de cal "Peret Agustinet", havia format part del mateix consistori gestor que Ribot, durant un període més curt, també com a membre del Partit Radical. Amb anterioritat havia estat membre de la junta del Centre Republicà Federal.

Joan Guivernau Ramon (Vilanova, 1884-1955), industrial tintorer, havia format part de l'Ajuntament, com a membre de la Lliga, per la coalició de dreta, des de febrer de 1934 fins a l'inici de la guerra. Persona molt vinculada al Círcol Catòlic i a la parròquia de Sant Antoni, més tard, el 1951, va tornar a formar part del Consistori.

Rafael Pollés Oliver (Vilanova, 1888-1964), llicenciat en farmàcia, encara que sense exercici professional de la carrera, pertanyia a una de les famílies de Vilanova de llarga tradició política de dreta, amb càrrecs municipals diversos des de la meitat del segle passat; ell mateix havia estat alcalde durant la dictadura de Primo de Rivera, entre el 13 d'octubre de 1923 i el 16 de gener de 1925. Del 1952 al 1958 va tornar a formar part del Consistori, com a tinent d'alcalde.

Josep Gomis Llambias (Vilanova, 1894-1976) era fill d'un mestre d'ensenyament superior destinat a Vilanova des de 1889, d'on ell se n'havia anat molt jove, seguint el destí posterior del seu pare; estava casat amb una mestra nacional, Elvira Montull Clua, destinada a Vilanova a partir de 1931, data en la qual hi va tornar a residir. No se li coneix cap adscripció política. Va formar part de la Comissió Gestora durant pocs mesos, ja que el 31 de maig del mateix any 1939 va haver de cessar per incorporar-se al seu destí com a funcionari de l'Ajuntament de Barcelona, del qual estava excedent. En la posterioritat immediata, durant l'Alcaldia de Pascual Fàbregas, va formar part de l'entorn immediat d'aquest.

Fèlix Ballester Vendrell (Vilanova, 1888-1941), nomenat per exercir de secretari de la Comissió Gestora, era un advocat i propietari rural i urbà molt arrelat a Vilanova; com a advocat era de tarannà conciliador; al seu despatx repetia als clients que "més val un mal arreglo que un bon plet". Als anys trenta, en època de conflictivitat al camp per l'aplicació de la llei de contractes de conreu, havia actuat de defensor de molts propietaris.

En el moment de la designació, l'alcalde tenia 68 anys i els gestors, entre 45 i 56.

ACTIVITAT MUNICIPAL

Es pot dir que la primera activitat del nou Ajuntament va ser restablir els serveis locals tal com eren abans del 19 de juliol de 1936, i, en alguns aspectes, abans de 1931. Destaquem, com a temes propis d'una situació d'emergència, els relacionats directament amb la guerra, com l'evacuació dels refugiats que encara quedaven, l'allotjament de tropes i de les noves institucions, i mesures per a la recupe-

ració de béns incautats o abandonats. En aquest sentit, es crea una comissió de "*recuperación administrativa de muebles y efectos abandonados por los rojos*", que eren reclamats pels seus propietaris. Ens referirem breument a les principals qüestions de les quals es va haver d'ocupar el Consistori.

A la primera reunió es pren l'acord de

hacer relación de los individuos procedentes del Ejército rojo que voluntariamente se presentaren, pertenecientes a este Partido Judicial, a los cuales se les prevendrá la obligación de presentarse cada 24 horas ante el Jefe de Falange.

Es tracta de recuperar les competències municipals mínimes de qualsevol ordre, amb el finançament corresponent. Amb aquesta finalitat, s'acorda sol·licitar un crèdit de 500.000 pessetes al Banco de Crédito Local, domiciliat a Burgos, per fer front a la tresoreria, tota vegada que les arques municipals s'havien trobat completament buides.⁽⁴⁾ En les properes setmanes se'n demanaran més. Per al funcionament de l'economia municipal, s'acorda "*adoptar provisionalmente en todas sus partes el presupuesto ordinario de 1936, para que rija hasta que se apruebe el de 1939*". És a dir, que el pressupost que es prorroga no és el de l'any immediatament anterior, sinó el de 1936, l'últim confeccionat i aprovat per procediment reglamentari. El període entre juliol de 1936 i gener de 1939 és com si no hagués existit. El pressupost ordinari per a 1939 s'aprova el 4 de maig, i ascendeix a 931.517 pessetes.

Es prenen diverses mesures, com les d'ocupar els edificis de propietat o d'ús municipal que havien estat incautats per les autoritats anteriors. Els edificis incautats de propietat privada quedaran tot seguit a la disposició dels antics propietaris. Dins d'aquest grup, ben aviat, les comunitats religioses recuperen els antics convents. La Biblioteca Museu Balaguer i la casa Papiol són precintades. Alguns dels edificis que havien estat ocupats per organitzacions d'esquerra o pels serveis creats en temps de guerra són destinats a altres usos del nou règim. Per exemple, l'antic Registre de la Propietat, a la Pl. dels Cotxes, és habilitat tot seguit per a caserna de la Guàrdia Civil. L'antic Centre Republicà Federal és ocupat pel Cos d'Exèrcit Marroquí i després per un organisme de Falange.

*Díaz Moyano, amb uniforme de comandant de cavalleria. Aprox. 1932.
(Arxiu Diari de Vilanova).*

DEPURACIÓ DELS EMPLEATS MUNICIPALS

Tots els empleats municipals són sotmesos a un procés de depuració. El 3 de febrer, la Comissió Gestora pren l'acord de

proceder a la depuración de los empleados municipales teniendo en cuenta su actuación durante el dominio de los rojos.

Recordem que, a l'agost de 1936, el comitè revolucionari local (Comitè de Defensa) havia ordenat la destitució dels empleats municipals, als quals es va donar un termini de 48 hores per demanar el reingrés, que finalment va ser concedit a tots, prèvia revisió de cada cas pel Comitè de Defensa.⁽⁵⁾ Ara, novament, té lloc un procés de depuració, també amb la intervenció externa, en aquest cas de la Falange, i eventualment d'alguns altres organismes, com el Jutjat Especial militar.⁽⁶⁾ La mesura afecta a tots, des dels funcionaris d'alta qualificació fins als guàrdies i els peons. Llavors el nombre d'empleats municipals era al voltant d'un centenar, entre fixos i temporers. Els empleats que han ingressat després del 19 de juliol de 1936 són cessats automàticament, sense possibilitat de reingrés.⁽⁷⁾ La resta són sotmesos a un expedient de depuració, en el qual un regidor actua d'instructor, que requereix preceptivament els informes de Falange i la resolució definitiva del Jutjat.

Alguns dels empleats no són presents en aquest moment, ja sigui per haver abandonat el servei ja sigui per estar encara mobilitzats. D'una llista de 17, s'acorda

declarar la destitución con pérdida de todos los derechos activos y pasivos, por haber abandonado sus cargos y ausentarse de la villa con motivo de la Liberación.

En aquesta llista hi havia, entre d'altres, el secretari titular, Llorenç Coma Ferrer, que el 1938 havia obtingut una llicència per un any per atendre assumptes particulars a la República Argentina,⁽⁸⁾ i Antoni Escofet Pascual, oficial major, que havia estat alcalde el 1934 fins al setembre de 1936, durant la guerra havia fet de secretari-habilitat i després havia iniciat el camí de l'exili.

El procés de depuració dura bastants mesos, a partir de març de 1939, i es fa de forma preceptiva i reglada, segons ordres del Govern de l'Estat, que estableixen

el expediente de depuración de funcionarios de Administración local en relación con el Movimiento Nacional a todos los que prestaban servicio antes de 18 de julio de 1936.

És un procés propi d'aquesta situació que té lloc en tots els ajuntaments.⁽⁹⁾ Els empleats que són presents són cessats, però continuen treballant a precari, si ho demanen, en espera de la tramitació i resolució de l'expedient. El resultat a Vilanova és que uns, més de 50, després del procés són readmesos immediatament o confirmats en les seves funcions sense sanció, uns pocs són jubilats forçosos, uns altres són sancionats amb separació temporal del servei, i altres amb la "*destitución total con pérdida de todos los derechos*". La resolució de la corporació de cada expedient pot ser impugnada o recorreguda pel mateix interessat o pels òrgans judicials. A més, la intervenció de la Falange i del Jutjat especial fan que el resultat no depengui només de la Comissió Gestora. Sembla que aquesta, en general, es va mostrar sensible envers els funcionaris. Hi ha el cas d'algun empleat que és considerat readmès per la Corporació, i finalment és destituït del lloc de treball per imposició superior. No he pogut tenir informació suficient per comprovar l'abast autèntic d'aquest procés, que no queda pas acabat en el temps que comprèn aquest estudi. Segons un historiador especialitzat, la proporció de la repressió en aquest aspecte, com altres, tant en el període revolucionari de la guerra com en la postguerra, resulta a Vilanova comparable a la mitjana de Catalunya i de les més baixes en comparació amb altres municipis similars.⁽¹⁰⁾

El procés de depuració i les baixes que hi va haver a la plantilla per les causes normals van donar lloc a un nombre apreciable de vacants que s'hagueren de cobrir. En aquest moment el fet de ser "*ex-combatiente*" (del costat franquista) era un mèrit, i a vegades una condició indispensable, fet lligat amb la situació política i amb el desig dels nous dirigents polítics de premiar els del seu bàndol i de comptar amb un funcionariat fidel. Al llarg de 1939 es van cobrir algunes places d'administració, i es va promocionar algun dels funcionaris en servei.⁽¹¹⁾ Al juny de 1939 són nomenats 14 empleats interins d'administració. El 7 de desembre de 1939 es va aprovar la nova plantilla de l'Ajuntament, que constava de 100 persones. Al juny de 1940, després d'un procés de selecció, es van incorporar de nou 21 empleats de categoria subalterna. Un lloc important cobert en aquest període és el de secretari, per al qual va ser nomenat, amb caràcter interí, pel governador civil, Andreu

Servera Prohens, el 24 d'agost de 1939. Simultàniament es produeix el cessament de Fèlix Ballester.

RECONSTRUCCIÓ DE PIRELLI

Un tema present des dels primers moments és la reconstrucció de la fàbrica Pirelli, parcialment destruïda i molt malmesa els últims dies del "*dominio rojo*". A la reunió municipal de l'11 de març de 1939 es reconeix que "*la actividad de su industria ha constituido la base económica de esta población*" i s'acorda oferir terrenys, entre la rambla Pirelli i el torrent de Sant Joan, per a reconstrucció i restitució de la fàbrica. (Abans totes les instal·lacions de la fàbrica eren entre la rambla de la Pau i la rambla Pirelli.) Més tard (12 maig), s'aprova un pressupost extraordinari de 500.000 pessetes per al pagament de terrenys i edificis cedits a Pirelli. L'interès de l'Ajuntament per al restabliment de l'empresa Pirelli i per evitar que sigui traslladada de Vilanova és reiterat en aquest període. Amb aquesta finalitat es recullen firmes i se celebra una manifestació.⁽¹²⁾ Acordada l'esmentada inversió, són

Aspecte de l'interior de la fàbrica Pirelli, el 1939.

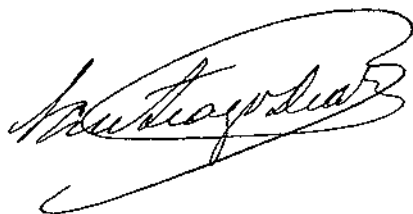
molts el tràmits de negociació que hi ha entre l'Ajuntament i la Direcció de l'empresa, per tal d'acomodar l'ordenació de la nova fàbrica. El projecte que finalment s'executa no té l'envergadura que s'havia previst inicialment, que incloïa la supressió de la rambla Pirelli. La col·laboració econòmica de l'Ajuntament, davant de les dificultats d'aquest, no es realitza de forma directa, sinó per compensacions fiscals. Relacionada amb aquest tema està la visita que fa a Vilanova, a les ruïnes de la fàbrica Pirelli, el dia 11 de juliol de 1939, el comte Galeazzo Ciano, ministre d'Afers estrangers d'Itàlia, i gendre, i en aquells moments persona de màxima confiança, de Mussolini. A Vilanova va ser rebut amb honors, amb el cerimonial propi del moment; es va construir un arc triomfal.

ALTRES ACTIVITATS

La situació econòmica i social dels vilanovins era angoixant. Fal·laven aliments i combustibles. Segueix, o millor, es torna a restablir, a partir del 18 de maig de 1939, a tot l'Estat, el racionament dels principals productes alimentaris. Es creen tres tipus de cartilles, segons el nivell salarial dels ciutadans. Un organisme d'àmbit general per a la distribució dels aliments és la Comisaría General de Abastecimientos y Transportes, a la qual l'Ajuntament dona suport administratiu i de control en la distribució local. L'escassetat augmenta encara en els anys següents, fet que porta aparellat la creació d'un mercat negre. Són els "anys de la fam" o "anys de l'estraperlo", que tenen a Vilanova les seves manifestacions ròpies.

Totes les societats i associacions, no només polítiques, sinó culturals i recreatives, van quedar clausurades. Va quedar prohibit l'ús públic de la llengua catalana; tots els rètols en català van ser substituïts.

Un fet que acompanya tots els canvis de règim polític és el canvi dels noms dels carrers. Tampoc no podia faltar aquesta vegada. Ben aviat (15 març 1939), l'Ajuntament acorda la reposició dels noms que els carrers tenien abans de la proclamació de la República, és a dir, dels noms tradicionals, entre ells tots el del santoral, que havien estat substituïts en els successius canvis. A més, s'acorda donar a les vies principals els noms més relacionats amb el nou règim: Caudillo, José Antonio, Calvo Sotelo, 18 de julio, Caídos, General Mola, General Yagüe, Alcázar de Toledo, España, Navarra.⁽¹³⁾

Signatura.

Durant la major part de l'any 1939 hi va haver a Vilanova algun destacament de l'Exèrcit. La tropa s'allotjava a l'antiga caserna. Diversos serveis eren en edificis com la Casa d'Empar, l'antic Centre Federal, la casa Pahissa i altres. Primer hi va haver un batallió de Fiechas Negras. Més tard, el regiment d'Artilleria núm. 62, que va fer una estada de dos o tres anys.

La represa de les activitats ciutadanes es va anar fent al llarg de 1939. El culte catòlic a les parròquies es va reinstaurar tot seguit, encara que la de Sant Antoni, el temple de la qual havia estat destruït, es va establir a l'església dels Josepets o de l'Hospital. Els col·legis religiosos van obrir el curs 1939-40. En aquest curs, van funcionar les escoles públiques que hi havia abans del 19 de juliol de 1936, no les que es van crear després; al llarg de 1939 van ser nomenats alguns mestres nacionals nous, atès que a bastants dels antics titulars els va afectar la depuració política.⁽¹⁴⁾ També es van reprendre les festes populars. Al novembre de 1939 es va celebrar la fira (de joguines i atraccions) i al gener de 1940, la cavalcada dels Reis i els tres tombs.

En el període d'actuació de la Comissió Gestora van seguir les obres de dos edificis notables que estaven començats des d'abans del juliol de 1936, el mercat públic i el grup escolar, la construcció dels quals havia prosseguit en els mesos de guerra, però que encara estaven inacabats; també es va fer la col·lectora de la rambla Samà.

EL PAPER DE LA FALANGE

La Falange era present en tot, com l'organització política que donava suport i contingut ideològic al règim. En l'àmbit local era un poder paral·lel al municipal, al qual aquest últim estava subordinat en

moltes qüestions. La dualitat de poders locals va provocar alguns problemes, dels quals no hem pogut determinar l'abast, ja que no hi ha documentació escrita.

La Falange, com a partit únic unificat (FET y de las JONS), va agrupar l'any 1939 totes les persones de tendències diverses que es van adherir al nou règim. Abans de 1936, a Vilanova, de persones afiliades al partit *Falange Española*, que havia creat el 1933 José A. Primo de Rivera, no hi havia ningú, o com a màxim un parell de joves. Aquesta és la informació que em donen persones ben coneixedores de la qüestió. Després en van formar part tots aquells que es van adherir a l'acció de Franco. Inicialment n'hi havia de procedència tradicionalista (carlina), algunes persones de la dreta tradicional, els *ex-combatientes* i *ex-cautivos* i altres franquistes convençuts; alguns s'hi van apuntar ben aviat per congregar-se i per fer mèrits amb el nou poder triomfant.

El primer cap de Falange de Vilanova va ser Pau Alegre Pi (Vilanova, 1904-1987), fill de l'advocat monàrquic Pau Alegre Batet, i descendent d'una família de llarga tradició vilanovina per part de mare, ja que aquesta era néta del conegut patrici i financer local Pau Soler Morell. Ell era llicenciat en dret; havia exercit com a advocat i com a jutge municipal a Vilanova, i era professor i secretari de l'Escola Industrial de Barcelona. Era també membre del patronat de la Biblioteca Museu Balaguer. Llavors tenia uns trenta-cinc anys. El seu pare i tres germans van ser segrestats a la masia de la família i assassinats a les costes de Garraf a finals d'agost de 1936. A ell no se li coneix cap activitat política anterior. El seu nomenament com a cap local de Falange va venir directament del govern central de Salamanca. Com a secretari local va ser designat el seu cosí Antoni Ferrer Pi (Barcelona, 1910), que llavors era un jove advocat, de 29 anys. Els dirigents de Falange eren d'una generació posterior als gestors municipals. La jefatura de Falange es va instal·lar primerament a l'antic Centre Federal i tot seguit al núm. 10 de la rambla Principal, abans seu de l'Ateneu vilanoví i, durant la guerra, també d'una escola pública de nois.

Al mes d'agost de 1939, Pau Alegre va dimitir com a cap de Falange, per voluntat pròpia, sense que després se li conegui cap més càrrec polític. No he trobat informació relacionada amb les causes de la dimissió. Per substituir-lo, com a "jefe local" va ser designat Jaume Puig López (Barcelona, 1916), també fill d'una família arrelada a Vilanova, llicenciat en química, excombatent de l'exèrcit de Franco

com a alferes provisional, al qual s'havia incorporat voluntari després de passar per França. Simultàniament va canviar el secretari local.

En aquests primers mesos d'actuació, hi va haver fortes tensions en el si de la Falange local, produïdes per la diferent procedència dels afiliats, les diferents actituds a adoptar en relació a la implantació del nou règim i a la pacificació, per hostilitats personals i de grup i per qüestions personals d'influència i de comandament.

Una de les funcions que s'exercia des de Falange era la de policia política. Els informes de Falange eren preceptius per a moltes activitats: per a un canvi de residència, per obrir un establiment, per entrar a treballar a l'Ajuntament, per obtenir un salconduit per viatjar, etc. Davant de la petició que un ciutadà fa d'un lloc de treball, la Comissió Gestora envia la instància a Falange "*para que diga lo pertinente en relación al españolismo y actuación del peticionario durante el dominio de los rojos*". El cas no es únic.

A Vilanova, com arreu, es va crear una milícia antimarxista, amb voluntaris afiliats a Falange.⁽¹⁵⁾ La seva actuació no està documentada; entorn seu han corregut informacions soterrades, rumors, llegendes i testimonis parcials, procedents d'un costat i de l'altre. Davant l'absència a Vilanova, als primers mesos de 1939, de forces d'ordre públic, la missió d'aquestes va ser encomanada per l'autoritat militar a patrulles de falangistes, que, entre d'altres activitats, feien rondes de vigilància diürna i nocturna per la ciutat; era coneguda i temuda l'activitat de l'anomenat *rondín*. Una casa del carrer del Jardí, local de la *Delegación de Información e Investigación*, que existia a tots els municipis, va ser la seu d'actuacions de tipus policial, en alguns casos com a diligència prèvia per a una posterior actuació judicial (no ordinària, certament). Va funcionar com a centre preventori de detenció. És reconegut que per aquest centre van passar, obligadament, per prestar declaració, dotzenes de ciutadans, i que es van cometre abusos, ja sigui en els interrogatoris, ja sigui en el tracte a algunes persones, que arribaren en alguns casos al maltractament i a la tortura física. Algú va actuar amb excés de zel o amb esperit venjatiu. És obligat fer esment de l'existència d'aquest centre, encara viu en la memòria popular;⁽¹⁶⁾ en referir-me a aquest fet, no voldria treure'l del context en el qual es va produir.

La informació sobre el temps exacte que va funcionar és escassa i contradictòria. Sembla que es pot situar en alguns mesos de

1939. Després es va restablir a Vilanova un destacament de la Guàrdia Civil i hi va haver una comissaria de policia de *Investigación y Vigilancia* (carrer de Pàdua, 31).

PANORAMA SOCIAL DE VILANOVA

A principis de 1939 el panorama social de Vilanova no era gaire diferent del d'altres viles i ciutats catalanes de la seva categoria. Unànimement, o molt majoritàriament, es desitjava que la guerra s'acabés o s'hagués acabat, ja que feia mesos que es veia perduda per al bàndol republicà, i el grau de penúria havia arribat a ser insuportable. Entre la població hi havia diversos sectors. Per una banda, una Vilanova "oficial", identificada del tot amb els vencedors de la guerra, que celebrava el triomf, que participava amb entusiasme i ostentació en els sovintejats actes públics de commemoració de la victòria i que protagonitzava tots els actes de represa d'activitats bandejades els anys de la República i especialment de la guerra. Hi havia un ampli sector, adscrit o simpatitzant de la dreta, que havia sofert en els anys anteriors i que veia amb esperança el canvi polític, com a restaurador dels costums i dels valors que considerava bàsics. Hi havia un tercer sector que era la Vilanova vençuda, que havia tingut esperança en el període anterior alhora que desencís pel fracàs de l'ideal revolucionari, i que contemplava amb preocupació el futur immediat; per a aquest ampli sector, a més de l'angoixa per la supervivència, començava una època de temor, d'incertesa i de patiment, en un grau divers segons les conviccions personals i segons els compromisos i les actituds presos els anys anteriors. Temia la repressió i l'inquietava la forma de suportar-la o de fer-hi front; veia venir que necessitaria suports, ajuts, avals, etc. Finalment, hi havia una Vilanova que no hi era: molts vilanovins, que havien tingut responsabilitats en l'etapa política anterior, havien marxat, cap a l'estranger o amagant-se fora de Vilanova. Era molt viu encara el record de més de dos-cents cinquanta vilanovins morts al front o en altres circumstàncies com a conseqüència directa de la guerra.

En diversos aspectes es pot establir un paral·lelisme entre la situació en els primers mesos després de gener de 1939 i els de després de juliol de 1936: dualitat de poders locals, actuació de patru-

Saludo a Franco

¡Arriba España!

ELI C O L L A D O R A S

Fiesta Mayor

de

Villanueva y Geltrú

1939

Año de la Victoria

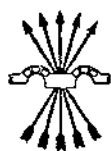
lles parapolicials de les organitzacions polítiques dominants, suspensió de l'estat de dret, repressió, desigs i mostres públiques de venjança. Però hi ha la diferència que els protagonistes han canviat; del domini dels revolucionaris s'ha passat al dels contrarevolucionaris; dels perseguits han sortit perseguïdors; el puny tancat ha estat substituït pel braç enlaire; els antifeixistes han estat desplaçats pels antimarxistes. Els antics triomfadors han estat vençuts, i viceversa.

L'ACTITUD DE L'ALCALDE

És en aquest ambient que Santiago Díaz Moyano actua com a alcalde i està al front de la Comissió Gestora municipal. Ell no s'hi sentia pas còmode, però va actuar com un militar professional en compliment d'un deure. Va ser fidel i estricte executor de la llei. Aquesta pot ser fàcilment considerada com a sinònim de duresa, però alhora és un marc de referència per no adoptar decisions discrecionals i arbitràries. Hi ha una dita popular que el defineix: "*Santiago Díaz Moyano, con la ley en la mano.*" Sovint, quan un funcionari li preguntava sobre una qüestió, ell responia: "*¿Qué dice la ley?*"

Va actuar amb austeritat i amb senzillesa, procurant fugir de partidismes. Va merèixer un respecte general dels ciutadans. No es va deixar portar per un esperit de revenja, malgrat haver perdut tràgicament dos fills. Va esforçar-se perquè la pau tornés a Vilanova. Va ser un servidor públic i no va aprofitar-se del poder. Va procurar no confondre el camp d'actuació pública com a alcalde amb l'àmbit personal o familiar. Una anècdota és aclaridora. Un dia, quan acudia al despatx de l'Ajuntament, on l'esperaven moltes visites, se li va apropar un familiar pròxim que el va saludar. Ell directament li va contestar: "*Si vienes para un asunto personal o familiar, lo hablamos en casa; si es para un asunto oficial, ponte en la cola.*"

Des de l'Alcaldia va ajudar i afavorir moltes persones en diverses qüestions personals i polítiques. Era una època que molts necessitaven informes sobre antecedents o avals. He tingut ocasió de veure molts informes signats per ell que no són desfavorables: "*No se le conocen actuaciones contrarias al Movimiento Nacional; se ignora el comportamiento que tuvo.*" No tothom va actuar amb benevolència i generositat en aquest moment; l'ambient no era pas favorable.

INFORMACIÓN

Hoja editada por la Delegación local del Servicio Nacional de Prensa y Propaganda.
VILLANUEVA Y GELTRU, viernes, 10 de Noviembre de 1939. Año de la Victoria.

1

Capçalera de la primera publicació periòdica apareguda a Vilanova el 1939.

La Comissió Gestora sota la seva presidència va durar fins als primers dies de 1941. Ja s'havia produït el cessament d'alguns membres. Hem citat el de Josep Gomis i el del secretari Fèlix Ballester. El 15 de març de 1940 havia cessat Serafín Giménez Romero, per decisió del governador civil. La Comissió ja només comptava amb tres membres, a més de l'alcalde.

Díaz Moyano presideix per última vegada la Comissió el 3 de gener de 1941, en una reunió de tràmit. Poques setmanes abans s'havia aprovat el pressupost per a 1941 per un import de 1.211.221 pessetes.

El 9 de gener de 1941 es va celebrar una sessió extraordinària en la qual va prendre possessió una nova Comissió Gestora, formada per persones totalment diferents, en què era alcalde Eduardo Pascual Fábregas, que, alhora, havia estat nomenat jefe local de Falange. Per aquest temps, Antonio F. Correa Véglison, nou governador civil de Barcelona des del 14 de desembre de 1940, va canviar els alcaldes i les comissions gestores de molts pobles.

Per a Vilanova comença una nova etapa, que serà pitjor que l'anterior, caracteritzada per una escassetat més gran d'aliments, per un agreujament dels problemes, per un enduriment de la repressió i per un exercici del poder local (total, tant el municipal com el polític) més personalista, més autoritari i més arbitrari. És una de les èpoques més dures de la nostra història.⁽¹⁷⁾

Santiago Díaz Moyano es va sentir alleugerit d'un gran pes. Al cap d'un any, el 1943, va ser nomenat jutge militar, càrrec que va exercir durant un any i mig. Després ja va viure retirat en un pis del carrer de Colom. Va morir el 6 de gener de 1952, quan ja tenia 80 anys.

NOTES

- (1) RIQUER, Borja de. *Un país després d'una guerra*. Dins *Història de Catalunya*, dirigida per Pierra Vilar, volum VII: *El franquisme i la transició democràtica. 1939-1988*. Barcelona. Edicions 62, p. 81.
- (2) Setmanari *Villanueva y Geltrú*, 12 gener 1952. Nota necrològica.
- (3) CANALES SERRANO, ANTONIO F. *Passatgers de la mateixa barca: La dreta de Vilanova i la Geltrú (1903-1979)*. Ajuntament d'Alguaire. Patronat Municipal Josep Lladonosa. 1993, p. 89.
- (4) Un dels últims regidors de l'etapa anterior que va abandonar l'Ajuntament, Josep Sansi Huguet, va recollir en un sac tots els diners que hi havia a la caixa municipal i els va portar a Barcelona, a la Generalitat, on ja no hi havia cap responsable, però els va deixar sense rebre cap comprovant. Puig Rovira, Francesc X: *Vilanova 1936-1939. El govern municipal i altres aspectes*. Institut d'Estudis Penedesencs. 1994, p. 335, nota 54.
- (5) PUIG ROVIRA. *Vilanova 1936-1939*, p. 54.
- (6) *Juzgado militar especial de depuración de funcionarios civiles*.
- (7) Tots els ingressats en aquest període van ser temporers; alguns, després d'haver cessat, van sol·licitar i aconseguir el reingrés.
- (8) PUIG ROVIRA. *Vilanova 1936-1939*, p. 194.
- (9) DUCH PLANA, Montserrat. *Reus sota el primer franquisme. 1939-1951*. Reus. Associació d'Estudis Reusencs. 1996.
- (10) SOLÉ SABATÉ, Josep Maria. *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953*. Barcelona. Edicions 62. 1985.
- (11) Entre els nomenaments, destaca el d'Agusti Tatjé de Vida, funcionari des de molt abans de 1936, com a oficial major; José García Espada, tinent retirat de la Guàrdia Civil, com a cap de vigilància, i Josep A. Serra Alsina, com a conserge.
- (12) El 13 de març de 1939 es va acordar "*realizar una manifestación de simpatía, gratitud y afecto a Pirelli, S.A. y de protesta por la infame actuación de los rojos destruyendo la magnífica fábrica*".
- (13) A l'octubre de 1939, l'Ajuntament proposa de donar el nom de Pau Alegre Batet, assassinat junt amb els seus fills, a la plaça del nou mercat públic. La família no hi va donar la conformitat. Finalment se li donà el nom de Soler Carbonell, en record del que va fer el llegat que va possibilitar la construcció del mercat.
- (14) Una mostra de l'escassetat d'aquests moments és que l'Ajuntament va fer treure vidres dels balcons del Centre Federal per substituir els dels locals de les escoles públiques que eren trencats.
- (15) RIQUER. Obra citada a la nota 1.
- (16) RAFOLS, Josep M. *Sis alcaldes de Vilanova*. Vilanova. El cep i la nansa. 1997.
- (17) PUIG ROVIRA, Francesc X. "Eduardo Pascual Fábregas, alcalde de Vilanova fa cinquanta anys". Revista *Gran Penya*, núm. 10, desembre 1991.

DARRERS DIES I MORT DEL POETA MANUEL DE CABANYES: DOCUMENTS DESCONEGUTS

XAVIER SOLÀ DE ANDRÉS

És un fet prou conegut que la vida i l'obra del poeta Manuel de Cabanyes ha plantejat i planteja molts punts obscurs encara no resolts, i que aquest problema és degut, principalment, a la desaparició de la majoria de documentació, que, ara per ara, és molt escassa. En aquest sentit, poc se sap dels darrers dies de vida del poeta i, probablement, quant a la mort, mai no s'esbrinarà el perquè va ser enterrat al cementiri de la Granada del Penedès.

És per això que a continuació es transcriuen vint-i-cinc documents de diversa procedència —fins avui desconeguts i inèdits— que, amb més o menys grau de significació, seran d'ajut per entendre millor la sorpresa i/o la inquietud de la família i dels amics de Barcelona, Sitges, Vilanova o Vilafranca davant la notícia d'una malaltia incurable o d'una mort anunciada.

Després de la transcripció, un aparell de notes serveix per conèixer, amb més detall, tot un seguit de personatges que van intervenir en el procés de l'agonia i mort del Cigne de Vilanova.